

KUR'AN TANRI SÖZÜ MÜDÜR?

Wilfred Cantwell Smith | çev. Mehmet Demirtaş

| Yrd.Doç.Dr., Gaziosmanpaşa Ü. İlahiyat F., Felsefe ve Din Bilimleri

Bu eserimizdeki son konu 1963 yılında Yale İlahiyat Fakültesinde benim Taylor hakkındaki konferanslarımı oluşturan ilk üç konuşmanın sunumudur. Bu benim teoloji alanında (İslam ya da Karşılaştırmalı Dinlerden farklı olarak) halka açık ilk toplantımdı. Bu toplantıda Hıristiyan dinleyicilere İslam hakkında soru sormam için ciddi bir fırsatım oldu. Benim kendi cevaplarım daha sonraki sorularla birlikte günümüzde bir teoloğun karşılaştırmalı bir şekilde üstesinden gelmesi gereken ve sonraki iki konuşmada geliştirilen konuşmalarımın alakalıdır. Üçüncüsü moda tabirle çoğunlukla Protestanlığın eleştirisi hakkında “Dini Hakikatler Hakkında Sorular” başlığı altında 1967 yılında yayımlandı. Her zamanki gibi ben bu bölümü sonraki yıl Hindistan’da Müslüman dinleyicilerime sorma fırsatım olur diye yayımlamadım. Bu konferanslarda hem Müslümanların hem de Hıristiyanların cevapları doğrusu beni şaşırttı. Her iki grup ta beklenmedik cevaplarıyla bana cesaret verdiler.

Daha çok üç konu hakkında konuşulabilir: Hıristiyan, İslam ve dinleyicilerle ilgili yapılan karşılıklı müzakereler. Ben, modern dünyada bir entelektüel olarak daima hakikate olan sadakatimin nihai bağlılığı ve sorumluluğumdan dolayı üniversite dışında her konunun asıl dinleyicilerini oluşturan arkadaşlarımın hâkimiyeti altında denenmeye maruz kaldım. Bu düşünceleri ancak bir başka yerde uzun uzadıya açıkça söyledim ve belli bir dinin, bir din araştırmacısının ya da gerçekten herhangi bir beşeri toplumun delillerinin prensipte sadece diğer aydınlarca değil, aynı zamanda tüm insanların haklarında yazdıkları şeyleri akıllı ve uyanık grup ya

da grup üyelerince ikna edilmesi gerekir. Ortaya atılan iddiaların köklü olabilmesi için bu son derece önemlidir. (aynı zamanda aksine bir şekilde: bir kez bu prensip kavranılırsa ilmi keşifler gerçekten köklü olur.

Muhtemelen bu eserin bir soruyla, son derece ciddi bir soruyla kapanması gerektiği haiz oldu.

Tanrı'nın insanlarla konuşuyor olması bu güne kadar, imana ait ya keyifli bir açıklama veya sessiz bir zan olarak süregelmiştir. Ancak son zamanlarda böyle bir inancın neler ifade edebileceği hususu biraz muğlak bir görünüm arz etmektedir. Ben, bu konuyu "Kur'an Tanrı Sözü Müdür?" sorusunu sorarak açıklayabileceğimizi ve bu sorunun tartışmaya değer bir soru olduğunu ve bir an için dikkatli bir düşünme ile karşılığı verilecek olan bir soru olduğunu düşünüyorum.

Fakat ben, bu soruya verilebilecek muhtemel bir cevabın çok fazla önem taşımayacağını düşünmekteyim. Verilebilecek her bir cevabın belli aşamalarını formüle etmek için çok çaba harcamamız gerekmektedir. Belki de o belli bir tür cevabın uygun düşüncesine neden olabilen bazı delillerin yansımalarını sunuyor olacağım. Her bir durumda herhangi yararlı bir cevabın daha ince ve daha muğlak olması gerektiğini ileri sürüyor olacağım. Ancak bu safhaya geçmeden önce sorunun bizzat kendinin ve bu soruya verilecek cevaplarla ilgili bir kimse hangi tür yolu düşünürse düşünsün, ben o cevapların çok ilginç geleceğini iddia ediyorum. Modern dünyayla ilgili olarak böyle bir sorunun bazı yönlerini düşünmenin bir karşılığı vardır.

Her şeyden önce bizim, dikkat çeken bir olguyu gözlemlememiz gerekir. Normal olarak geçmişte bu sorunun iki tür cevabı vardı, yani bir "evet" diğeri de "hayır" idi. Bu cevapların her biri apaçık, netti. Bazı insanlar bir yönünü, diğerleri de başka yönlerini ele almışlardı. Fakat cevaplar ne olursa olsun her bir kesim cevabını tam bir inanç ve güven içinde vermişti. On dört asırdır insanlığın çoğu, tamamen keskin bir şekilde iki kısma ayrıldı ve onların arasındaki sınır, çok açık hatta bazı zamanlarda çok derindi. Öyle

ki, bir taraftan Kur'an'ın Tanrı sözü olduğunu savunanlar, diğer taraftan Kur'an'ın Tanrı sözü olmadığını savunanlar vardı. Şu an için ben bunun üzerinde düşünülmesi gereken çok dikkat çekici tuhaf bir durum olduğunu düşünüyorum.

Öyleyse hadi, onun ne kadar tuhaf bir konu olduğu üzerinde duralım. Soru her şeye rağmen basit bir soru değildir. Zira bu problem birçok insanın ilgisini çekiyor ve bilhassa da asırlardır bir çözüme kavuşturulamıyorsa, o halde bu problemi açıklığa kavuşturabilmek için çalışmak boş bir uğraş olmayacaktır. Ayrıca bu problem ve diğerleri, kuşkusuz birbirinden farklı değildir. Fakat bu birincisi, bizim için bu sorunun çok açık bir biçimde önemli olduğunu ortaya koymak için kâfi gelecektir. Kur'an'ın Tanrı sözü müdür? şeklindeki soruyu “evet” olarak cevaplayanların cevabı çok hararetli olmuştur. Öyle ki onlar, sadece bu amaç için yaşamıyorlar, aynı zamanda yaşamlarını bu cevaba uygun olarak sürdürmek; bunu günden güne, yıldan yıla ve nesilden nesile aktarabilmek; tavırlarını, hedeflerini bu doğrultuda oluşturmak ve her hangi bir saldırı karşısında bu inancı için ciddi bir biçimde ölmeyi bile göze alabiliyorlardı.¹

Cevapları “hayır” olanların ise “bir anlamda buna mukabil” bir iştihak ve coşkunlukları yoktu. Fakat onların da bu konudaki çabaları hiçte azımsanmayacak derecede ve tepkilerinin ciddiyeti hiç te az olmamıştır. Onların inancı tıpkı kesin bir biçimde cevabın sadece “hayır” olduğunu kabul etmek değil, aynı zamanda çok açık bir biçimde “hayır” olduğunu söylemek ve konunun ele alınıp sıkıntıya girmeye değmeyecek kadar aşikâr bir konu olduğu görüşündeydiler. Batı'nın bu soru karşısında tam bir vurdumduymazlık tavrı sergilemesi onların tutumlarına olan

¹ Hıristiyanlar, Kur'an'ın Kutsal Kitaba benzediğini varsayarak bu konu hususunda Müslümanların tüm gücünü kaçırma tehlikesiyle karşı karşıyalar. Üstelik İsa'nın da Tanrı sözü olduğunu söyleyerek paralellik kurmaları aynı tehlikeyi çağrılmıştır. Baştan sona bu şimdiki tartışma zihinde canlı bir şekilde doğmalıdır. Müslümanların Kur'an'a olan tutumu, Hıristiyanların İsa'ya olan tutumu gibidir.

güvenin bir göstergesidir. Batılılar, asırlardır Kur'an'ın Tanrı sözü olup olmadığı konusunu kendilerine sormayıp bu konu karşısında ilgisiz kalmayı tercih etmişlerdir. Onların bu konu ile ilgilenmelerini engelleyecek zaman ya da ilgiyle ilgili bir sorunları yoktu; fakat onlar, böyle bir konunun çok önemli bir konu olmadığı düşüncesine sahiptiler. Çünkü onlar, kalplerinde cevabın ne olduğunu peşinen çok iyi biliyorlardı.

Bir kimse bugün bile birçok modern insan için bu sorunun cevabının hala bu şekilde doğru kabul edildiğini tahmin edebilir.

Bu yüzyılın başında İngiltere, Hint ip oyununun bir aldatmaca olduğu hususunda yeterli bir şekilde ikna olmuştu. Ancak onlar yeterince emin değildiler ve inanma arzusu ve keşfetme isteği ile gerçeği keşfetmeye ilgilidiler: Diğer taraftan Kur'an'a "hayır" diyenler "evet" diyenler gibi gerçekten belli bir seviyede kendi konumunu korudular. O halde sorun: Ne soruya bu ya da o şekilde cevap verenler açısından, ne bu kitabın Tanrı'nın sözü olduğunu kabul edenler açısından, ne de bazı sıradan kalabalıklar açısından basit ve geçici bir düşüncedir. Bunlar (Kur'an- kabul edenler), yüz milyonlarca insanlardan oluşmaktadır. Daha önce de dikkat çektiğimiz üzere bu konu, yüzyıllardır dünyanın büyük bir kesimince yüz milyonlarca insan tarafından savunulan bir konudur. Medeniyet kurmak ve devam ettirmek basit bir iş değildir. Öyle ki büyük medeniyetler, bu inanç temeli üzerine kurulmuş olup insanların sadakatini kazanmış, mensuplarına parlak hakikatler sunmuş, onlara bağlılığı telkin edip rüyalarına girmiş olan o büyük kültürler bu inançtan zuhur etmiştir. Binlerce yıl önce dünya bugün görüldüğünden çok farklı konumda idi. O zamanlar Avrupa kısmen az gelişmiş bir ülke iken, tam tersine bin bir gece masallarındaki gibi çocuklarımızı bile ihtişamıyla hayretler içerisinde bırakan İslam İmparatorlukları; bilimin, ekonominin, askeriyeğin ve sanatın merkezi olmuştur. Aynı zamanda bizim üzerinde tartıştığımız ve soruya "evet" cevabını verenlerce (tesadüfi bir biçimde değil) imparatorluk kurulmuş ve yüceltilmiştir. Onlar (soruya "evet" cevabını verenler), tüm başarılarını muhafaza etmişler ve bu inanç üzerine her şeylerini kurmuşlardır.

Ancak soruya “hayır” diyenler de eşit derecede etkili olmuşlardır. Onların bu etkisini yok saymak doğru değildir. Onlar da sayıca yüzlerce, binlerce hatta milyonlarca kişi idiler. Yine aynı şekilde bu kimseler, büyük medeniyetler inşa edip büyük kültür dinamiklerine sahiptiler. Müslüman olmayan bir kimse, eğer soruya pozitif cevap verenler tarafından (Müslümanlarca) dünyada gerçekleştirilen şeyi kabul etmezse kendi dünyasını tahrif eder. Keza, Müslümanlar da Müslüman olmayanların başarılarını görmede ve onları takdir etmede başarısız olurlarsa onlar da kendi dünyalarını tahrif etmiş olurlar.

Bu söylenilenle konunun önemsiz olduğu söylenmiyor. Ondan daha ziyade reddedilmek düşüncesi hemen hemen neredeyse dini konuların insanlık tarihinde önemsiz olduğu tezidir. Daha modern bir bilgiye, karşıtını savunma konusunda sadakatli olunabilir. Tanrı'nın sözü, insanoğlunun çok önemli bir ilgisidir ya da olmalıdır. Hatta seküler bir tarihçi bile insanın dindarlığı ve güçlü ifadelerini ve onun son zamanlarda sahip olduğu alışkanlık ya da adetlerini son derece önem verip dikkate almalıdır.

Eğer İslam Tarihi kendi içinde İslam'ın niteliğini anlamayı başaramazsa o zaman onun anlaşılması mümkün olmaz ve o, basmakalıp bir şey olur. Ancak belki de biraz daha provokatif bir şekilde şu da söylenebilir: Avrupa Tarihi de Müslümanların sorusuna “Hayır” demeye devam ederse gerçekten bu tarihin de tam olarak anlaşılması mümkün değildir. Belli noktalarda bu durum, Paiters Savaşı'ndaki Charles Martel'de, Haçlı Seferin'de, Leopanta'da, Viyana Kuşatması'nı da çok açık olduğu gibi diğer hususların da arka planında yatan temel gerçektir. Bir tarihinin Avrupa Tarihinin bu hususlarını dile getirmeden yazabilmesinin yegâne sebebi ise O'nun bu soru karşısında takınılan menfi tavrı kesin olarak reddetmesi ve okuyucularının da kendisiyle aynı tutumda olacağını düşünmesidir. Birçok kişi, sadece İslam dünyasının değil, aynı zamanda Hıristiyanların da tarihinin bilinenden çok farklı olarak bu soru karşısındaki tavırları dikkate alınmak suretiyle ele alınması gerektiğini tartışacaktır.

Şaşılabilecek derecede çok mensubu olan bu iki kesim, aynı şekilde çok etkin bir nüfuza da sahip olmuştur. Zira her iki kesim, oldukça üst düzey bir zekâyâ sahip olan erkek ve kadınlara sahiptir. Aynı şekilde hiç şüphesiz her iki kesimde de düşük seviyeli kimseler bulunmuştur. Bunlar olmasaydı insanlık tarihi daha farklı olurdu. Nitekim gerek bu soruya “evet” cevabını veren ve gerekse “hayır” cevabını veren kesimlerde; keskin, süper zekâlı kimseler bulunmuş ve her bir cevap ta bu zeki, engin ufuklu, gayri resmi, dikkatli, cesur, kritik düşünceli, samimi kimseler tarafından desteklenmiştir. Bazen insanların dini inançları basit olarak kendilerine sunulduğu şekliyle kabul ettikleri söylenir. Fakat bu bir toplumun yüzde doksan dokuzu için doğru olsa bile, eğer diğer yüzde birlik bir kesim takipçilerinin kabul ettiği liderler bağımsız düşünürler olursa bir anlamda tamamen savunulabilir ve güç bela değerli bir yorum olurdu. İnsanların sizin sadece duymayıp, şahsen bizzat gördüğünüz bir gerçeği kabul etmeleri için ne bir tarihçi bunun yüzde yüz olduğunu tartışacak, ne de bilinçli bir vaiz veya ebeveyn bunu ileri sürecektir. Elbette bilinçsiz bir şekilde inananlar veya inanmayanlar daima var olmuştur. Fakat bunlar gerçekte bizim “evet” ya da “hayır” sorumuza karşı cevaplarını bilinçli ve samimi bir şekilde verenlere oranla daima ikinci derecede olmuştur.

Belki de şu ana kadar söylediğim şeyler, sadece basit bir laf gibi gelebilir. Hepimiz, insanların dinî sorulara farklı cevaplar verdiklerini biliyoruz. Peki, öyleyse bu telaş niye? İşte bu nokta, bizi daha ileri düzeyde bir konuya getirir ki; biz insanoğlu, bu soruya sadece iki zıt cevap vermekle yetinmedik, bilakis aynı zamanda böyle bir gerçeği endişe etmeden kabul etme noktasına geldik. Bu önemlidir. Zira bu köklü fark, her iki grubun da bu hususu kesin olarak kabul etmelerinden daha çok kendi cevapları hakkında endişeye düşmelerine neden olabilirdi. En azından ortada entelektüel düzeyde bir çaba bulunmaktadır: Farklılığı makul kılmak, onu kavramsallaştırmak ve makul bir şekilde yorumlamak nasıl mümkündür? (Biz, şimdilik dinî ve ahlaki etkileri bir tarafa bırakalım, bu entelektüel problem şu an için bize yeterlidir.) Ayrıca

zihinlerimiz böyle önemli bir konunun altında yatan bu uzlaşmaz ayrılığı kabul etme hususunda tatmin olacak mı?

Bu kabul aslında görüldüğünden biraz daha karmaşıktır ve bu karışıklık her iki kesimde de mevcuttur. Nitekim yapılan araştırmalar her iki kesimin de bu hususu yeniden değerlendirme yönünde eğilimlerinin olduğunu göstermektedir. Bu aslında şaşırtıcı bir şey değildir. Çünkü entelektüel düzeyde ayrılığı tamamen kabul etmek kişiyi oldukça önemli teorik bir problemle baş başa bırakacaktır. Bu tip sorunları çözmektense o sorundan kaçmak ya da gizlenmek kesinlikle daha rahat ve daha kolaydır. Muhtemelen bu tavır gayr-i Müslim ve negatif taraf arasında karşı tarafta ilmi anlayışın mevcut olmadığı düşünülerek benimsenmiş olabilir. Zira eğer kişi bunu bilmiyor ve değer vermiyorsa o zaman karşı tarafın tavrını ciddi bir aydınlanma seçeneğinden uzak, makul temellere dayanmadan kabul edilen düşünceler, yani "hurafeler" olarak değerlendirebilir.

Bu tutum aslında çoğunlukla ya açık bir biçimde ya da gizlice bilinçli bir şekilde ve hor görerek, kurnazca, habersiz bir şekilde olmaktadır. Müslümanlar tarafında da aynı şeyler olmaktadır. Orada da daha ileri, daha hassas bir itiraz mevcuttur. Bazı Müslümanlar Muhammed'in peygamberliğinin -Kur'an'ın Tanrı'dan geldiği inancına- o kadar rasyonel, aşikâr ve apaçık olduğuna öylesine ciddi bir biçimde inanmışlar ki, onu reddeden bir kimseyi ya aptal ya inatçı ya da hem aptal hem de inatçı olarak görürler. İşte birçok sert mizaçlı Müslümanın, batının İslami akademik araştırmalarına karşı gösterdiği tepkilerin temelinde yatan düşünce budur. Müslümanlara ait diğer bir tavır ise bu anlayıştan ziyade, gayr-i Müslimlerin ahlaki dürüstlüğünden şüphe etmeleridir. Zira onlar gayr-i Müslimlerin Kur'an'ın Tanrı'dan gelişinin teorik geçerliliğini bildiklerini, fakat kendilerince ya da (Tanrı) tarafından iyi bildikleri bazı sebeplerden dolayı, onu seçip boyun eğmeyi ve onun mesajına uygun olarak yaşamayı tercih etmediklerini iddia ederler. Onlara göre bu görüş Hıristiyanların o kadar anlayışsız, ruhen hissiz, Kur'an'ın otantikliğini göremeyecek derecede kör olmayıp, sadece kendisine sunulan bu görüşe uygun olarak

yaşamayı reddeden bir kimse olduğuna dair iddialarıdır. Ben, bu tip insanlarla karşılaşmışım. Bazen merak ediyorum. Müslüman kesim tarafından takınılan bu tutum, eğer bilinçli ya da bilinçsiz ise o zaman bu durum hayal edildiğinden daha yaygındır.

Her iki kesimde de durumu gerçek mahiyetinde kavrayamayan pek çok kimse olabilmekte, benim önerim daha kesin olarak her iki kesimin gerçek manada ilmi kapasiteye ve samimiyete sahip olmayı idrak etme pozisyonunda olmasıdır. Diğer tarafı gizli bir şekilde hor görmek, belki psikolojik olarak tatmin edici bir sığınak olabilir; fakat ahlaken kınanması gereken, ilmî açıdan da savunulması imkânsız olan bir sığınaktır. Bizim problemimiz, gerçeklere dayanmaktadır ve öyle de olmalıdır. Zira “Kur’an Tanrı Kelamı mıdır?” sorusuna ilmi seviyesi yüksek birçok kimse “evet” cevabını verirken, yine ilmi seviyesi yüksek ve samimi birçok kimse ise “hayır” cevabını vermektedir.

Bu konuyu oldukça ileri ve ilave bir incelikle keşfedersek konu daha büyük bir önem arz eder. Zira her ne kadar cevaplar gerçekte bugüne kadar verilmiş olsa da soru hakiki manada henüz sorulmamıştır? Ben, bununla sorunun mantıken cevaplardan önce gelmesi gerekirken, tarihsel olarak onları takip ettiğini kastetmekteyim. Fakat bu bir ön kabul olup, kesinliği net olarak ispatlanmış değildir. Gerçekten bir dinî dünya görüşü çoğunlukla bir öngörü konusu değil midir? Karşılaştırmalı din akademisyenlerin profesyonel görevi eğer mümkünse büyük insan topluluklarının dinî yaşamında devam eden şeyi ilmî olarak ifade etmektir. Bizim işimiz, tam olarak iman sahibi kimselerin kendi iç dünyalarında benimsedikleri pozisyonları teorik formülasyonlar içinde açıklığa kavuşturmak ve özellikle onların dini durumlarıyla alakalı olan soruları cevaplamaktır. Çoğu durumda şüphesiz ki bu, burada olduğundan çok daha ilginç ve hassas bir iştir. Zira bazen sadece bu soruların neler olduklarını tespit etmek bile yıllarca sürecek sabırlı araştırmaları ve çok hassas derin anlayışları gerektirecektir. Hatta bazen bu konuda olduğu gibi soru gayet apaçık ve besbelli olduğu halde, bir türlü pratikte açıkça

(sorulamamış) ortaya konulmamıştır. Bu gerçek de bazı konuların açıklığa kavuşmasında bize yardımcı olabilir.

Müslüman dünyasında geçen birçok asır boyunca, burada olduğu gibi bir soruyu başlık olarak taşıyan ne bir konu, ne de teologlar tarafından yazılan bir kitabı bulursunuz. Zira Müslümanlar, “Kur'an,Tanrı sözü müdür?” sorusunu açıkça sormamışlardır. Öyle ki, içinde cevabın olumlu olarak verildiği birçok kitap ve metinler mevcut olmasına rağmen; içinde sorunun sorulduğu kitaplar ya da metinler mevcut değildir. Çünkü cevap zaten peşinen kabul edilmiş, biliniyor ve verilmiştir. Belki de bu cevap kesin bir şekilde kabul edilmemiş, ancak bunun tartışılması, açıklanması ve desteklenmesi gerekir. Kuşkusuz teolojik okullar arasındaki uzun tartışmalar, açıklamalar, ayrılıklar, yorum farklılıkları, inceliklerin dışındaki araştırmalar, uzun teolojik tartışmalar ve çatışmaların tarihi hakkındaki bütün bir tartışma ve münakaşa, ayrılan kollarıyla beraber sorunun sorulduğu başlık altında değil, cevabın verildiği başlık altında yer almıştır.

Benzer şekilde batıda da durum aynıdır. Zira burada olduğu gibi Hıristiyan bir papaz tarafından Hıristiyan teolojisi içerisinde benim bu bölümdeki başlığında olduğu gibi “Kur'an Tanrı sözü müdür?” gibi bir başlık taşıyan konunun dile getirilmesi muhtevasına bakılmaksızın çok yeni olarak görülecektir. Tekrar ettiğim gibi sebep aynıdır, yani cevabın sabit olup sorunun açıkça sorulamamış olmasıdır. Önceki bir dizi Yale konferanslarını gözden geçiren bir kimse, sorumuza “hayır” cevabının verildiğini birçok kez görecektir. Asırlar boyunca gerçekleştirilen teolojik seminerler ve Hıristiyanlıkla ilgili aktivitelerde pek çok kez defalarca bu “hayır” cevabı tekrar edilegelmiştir. Başlangıçtan itibaren söylediğim ve ortaya koyduğum üzere bu soru üzerinde ciddi olarak düşünülmesi gerekir. Bu soru ortaya konulurken onun, sadece yeni değil, aynı zamanda önemli ve köktenci bir soru olduğu da düşünülmelidir. Gerçekten zamanımızın en derin hareketlerinden biri, kilise liderlerinin durmadan rahatsız edici bir şekilde farkında oldukları ve başlangıç safhasında sıkıntılı bir şekilde bu tür soruları retorik olarak değil ancak samimi bir şekilde sormaya başlamalarıdır.

Çünkü artık geçmişten bu güne kabul görmüş olan klasik cevaplar yeterli olmamakta veya en azından ne ifade ettikleri tam olarak anlaşılammaktadır.

İslam dünyası da kendini derin bir krize sokabilecek bir şekilde sadece cevapla yetinmek yerine bu soruyu dile getirmeye başlamıştır. Artık Lahor, Kahire, İstanbul ve Jakarta'da ki gençler, gerek kendi din adamlarına gerekse kendi kendilerine "Kur'an Tanrı sözü müdür" sorusunu sormaktadırlar. On üç asırdır bu soruyu sormak zihni devamlı meşgul eden can sıkıcı ve uğursuz bir konu olarak görülmüştür.

Aslında bu soru, gerçek bir soru olduğu sürece hem Hıristiyan hem de Müslüman teolojisi için eş zamanlı olarak aynı nedenlerden dolayı bir tehlike oluşturmaktadır.

Zira bu soruyu soran bir Hıristiyan teolog muhtemelen kâfir olarak görüleceği gibi yine aynı eylemi yapan bir Müslüman bugün halkı tarafından öldürülebilecektir. Bu hassas konuyu irdelemeden önce yaşadığımız dönüşüm ya da en azından bizde iz bırakan modernitenin dinamikleri geçmiş durumlar ve cevaplar hakkında hala büyük bir meselenin olması en azından bizde bir iz bırakıyor. Her iki taraf ta diğerinin düşüncelerine önyargılı olarak bakıyor. Eğer bu karşılıklı ithamların düşük zevkleri terkedilebilirse her iki kesimin de haklılık paylarının bulunduğu görülür. Zira her iki kesimin tavrı da teknik manada sadece bir ön yargıdır.

Müslümanlar, Kur'an-ı önce okuyup sonuçta onun ilahi bir kitap olduğuna karar vermezler; onlar, önce Kur'an'ın ilahi bir kitap olduğuna inanır, sonra onu okurlar. Bu durum büyük bir farklılığa yol açar. Ben, Hıristiyanlara ve seküler Kur'an araştırmacılarına eğer Kur'an-ı dinî bir doküman olarak anlamak istiyorlarsa, bu ruh içinde Kur'an'a yaklaşımları gerektiğinde ısrar ediyorum. Müslüman olmayan bir kimse bu kitabı kavramalı, onun ayrıntıları üzerinde düşünmeli ve kendi kendine hatta şu soruyu sormalıdır: Burada Müslümanları Kur'an'ın Tanrı'dan geldiğine inanmalarına götüren şey nedir? Eğer O, bu soruyu sormazsa onun yansıtıcı etkisini kaçıracaktır. Diğer taraftan şayet Müslüman olmayan kişi,

bu kitabı kavrar ve kendi kendine şu soruyu sorarsa: Eğer ben bu kitabın Tanrı sözü olduğuna inanırsam bu cümleler bana neler ifade eder? İşte bu soruyu bu kişi sorabilirse o takdirde asırlar boyunca Müslüman dünyasında olup biten şeyleri çok daha etkili bir şekilde anlayabilecektir.

Bu sadece cevaplarını peşinen “hayır” olarak veren Hıristiyan teologlar ve misyonerler için geçerli olan bir durum değildir. Batılı akademik araştırmacılar da kendi kendilerine Kur'an'ın beşeri ya da ilahi olup olmadığını sorarak araştırmıyorlar. Onlar önce bu kitabın beşeri bir kitap olduğunu kabul edip sonra o anlayışla onun üzerinde çalışıyorlar. Bazı duyarlı gayr-i Müslim araştırmacılar, çalışmalarında Müslümanların bu kitabın Tanrı sözü olduğuna inandıklarını hatırlamışlar; ancak bazıları bu konuya bile bile dikkat etmemişlerdir. Aslında neredeyse hiçbir araştırmacı, açıkça kendisine “acaba Tanrı şu anda bu ifadelerle benimle konuşuyor mu?” diye bir soru sormamıştır. Ben, Hıristiyan papazlarının geçmişte “Kur'an Tanrı sözü müdür?” başlığı altında bir ders verip vermediklerinden kuşku duyuyorum. Aynı zamanda batıdaki hiçbir akademik araştırmacının da bu konu üzerinde bir ders vermediğinden eminim. Çünkü bunun bir ihtiyaç olabileceği onların aklına bile gelmemiştir. Eğer batılı Kur'an araştırmacılarını (Jeffery, Richard Bell, Blachère, von Kremer vb.) dikkatle incerseniz, onların da şimdiye kadar akıllarına böyle bir soru gelmediğinin farkına varırsınız. Onlar, Kur'an'ın Muhammed'in sözü olduğu sonucunu çıkarmışlar; bilakis daha başlangıçta bunu benimsemişler. Bu konuyu izah etmeye çalışan araştırmacılardan biri, şu ifadeyi kullanmaktadır: “Biz, Kur'an hakkında en az Müslümanların onun Tanrı sözü olduğuna inandıkları kadar onun Muhammed'in sözü olduğuna inanıyoruz.”

Şu halde gerek “evet” diyen kesimin, gerekse “hayır” diyen kesimin tavırları sadece birer peşin hükümden ibarettir. İkinci önemli husus, her iki tavrın da hala işlemekte olduğudur. Zira her iki tavır da pragmatik bir haklılığa sahiptir. Her iki durumu da benimseyen ve tutarlı bir şekilde devam ettirenler bunun mükâfatını görecekler. Belki de nihayetinde Hıristiyan ya da

başkalarının herhangi bir dini durumları için bizzat Kur'an'ı kabul etmek ve doğruluğunu onaylamaktan daha ziyade ellerinde daha fazla tutarlı bir delil yoktur. O kimseler ki, genelde şöyle derler: "Yüzyıllardır babalarımız Kur'an'la yaşadı ve Kur'an, kendini onlara kanıtladı, kabul ettirdi; bizler de bizzat Kur'an-ı tetkik ettik ve onun doğru olduğuna inandık." Kur'an-ın Tanrı sözü olduğunu kabul edenler bu inançla Tanrı'nın kendileriyle Kur'an vasıtasıyla konuştuğunu kabul ederler. Onlar, yaşamlarını Kur'an'a göre düzenlerler ve bu şekilde yaşayarak Tanrı'nın huzurunda ödüllendirileceklerine inanırlar. Kur'an ise onlara, kendisine uydukları takdirde bu dünyada rehberlik, cesaret, iç huzur, sabır; öbür dünyada ise ebedi saadet vaat etmektedir. Biz, öbür dünyada olacaklarla ilgili herhangi bir delile sahip değiliz, fakat bu dünya, bedelini yerine getirip inananlara vaadini gerçekleştirmiştir. Gerek İslam Tarihi gerekse Müslüman arkadaşlarımın dindarlığı, Müslümanların olumlu cevabını desteklemektedir.

Benzer şekilde gayr-i Müslimlerin olumsuz cevapları da aynı derecede kendini teyit etmektedir. Daha öncede bahsettiğim gibi batılı bilim adamları ve diğer pek çok kimse, Kur'an-ın Tanrı sözü olabileceği ihtimalini hiç göz önünde bulundurmamışlar ve onun kaynağının beşeri olduğunu kabul etmişlerdir. Bu nedenle onlar Kur'an'ı; Muhammed'in kendi psikolojisi, yaşadığı çevre, miras aldığı tarih ve gelenek ve onun karşılaşılabileceği sosyo-ekonomik kültürel muhit içerisinde ele almışlardır. Onlar, belli şeyleri aramışlar ve aradıklarını da bulmuşlardır. Müslümanlar, bu araştırmacıların hepsinin dürüst olmadığını düşünerek onları protesto edebilirler; ancak gerçekte onlar da insandır, herkes gibi onlar da yanlış yapabilir ve onların da kendilerince doğru olarak kabul ettikleri değerleri vardır. Öyle ki aslında onlar, entelektüel dürüstlük, bilimsel metot, tarafsızlık, disipline olmuş bir araştırmayla harekete geçebilirler. Hipotezlerinin gerçekleri açıklamada başarısız olduğu yerde onlar, hipotezlerini değiştirmek durumundadır. Eğer öyle olmazsa sonraki nesil sadece metot üzerinde değil, aynı zamanda çok verimli bir şekilde bunu ortaya koymayı gerçekleştireceklerdir. Bugün aslında batı kültürü artık

Kur'an üzerindeki bir yığın önyargıyı kaldırmış, yeni bir tarihi tablo oluşturmuş, gelişmeler kaydetmiş, saldırgan olmayan yeni yorumlar inşa etmiştir.

Kur'an'ın Tanrı sözü olduğuna inananlar, bu inançlarının kendilerini Tanrı'nın bilgisine götürdüğünü kabul ederler. Bunun aksine Kur'an'ın Muhammed'in sözü olduğuna inananlar da bu inançlarının kendilerini Muhammed'in bilgisine götürdüğünü kabul ederler. Bu konuda her bir kesim diğerini körlükle itham eder. Söylediğim şeyleri sizler de belki de farkına varacaksınız ki, bu konuda her iki kesimin de haklı olduğunu düşünüyorum.

Ben, şematik olarak basitleştirilmiş bir usulde sorumuza aslında dogmatik ve çatışmacı cevaplardan birini ya da diğerini benimseyen insanların yüzyıllardır ortaya çıkan durumunu tasvir ettim. Şu anda bu konuyla ve insanoğlunu ilgilendiren diğer konularla ilgili olarak üstü kapalı bir şekilde konuştum. Öyle ki değişim, fark edilmeye başlandı ve gelecekte bu alanda sadece muhtevada değil, aynı zamanda şekilde de tamamen yeni bir şeyler geliştirmeyi kurgulayacağım.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi geçmişte bu sorunun esas olarak iki cevabı olmuştur yani, birisi "evet", diğeri de "hayır" dır. Bu cevapların her ikisi de hem kişisel hem de sosyal boyutta olmuştur. Ancak kişisel boyutta bile bu cevaplar bireysel değil, sosyal eğilimli olmuştur. Bir toplum bir cevabı, diğeri toplum da başka bir cevabı vermiştir. Her iki toplumda birbirlerinden tam bir kopukluk içerisinde ve birbirlerinden habersiz yaşamışlar, bu iki topluluk arasındaki temas, çatışmadan daha çok rekabette, savaşta birbirlerini küçümseme ve sindirme şeklinde olmuştur. Şu andan itibaren en azından aradaki şiddeti, hali hazırda devam eden çekişmeleri ve bilhassa da karşılıklı hor görmeyi geride bırakmak mümkündür. Zira şu anda her iki kesimde de birbirini dışlama ve hafife alma hali yok olmaya başlamıştır. Geçmişte medeniyetler birbirlerine karşı ilgisiz yaşamışlar, fakat gelecekte üzerinde yaşanan tek bir dünya olduğunu fark etmek zorundayız. Artık hepimiz birbirimizin canlı bir şekilde farkındayız, birbirimizin farkında olmaya derece derece hem kültürel, hem de teolojik olarak

devam etmeliyiz. Şu andan itibaren yaşamımız, global bir toplumda hepimizin birlikte katılımcılar olarak yaşadığı bir yaşamdır.

Buraya kadar ele alınan hususlar göstermiştir ki, artık her iki kesimce de önemli kabul edilen sorulara karşı her iki kesimin de farklı cevaplar verdiği ve bundan da hiç rahatsızlık duymadıkları günler kesinlikle geride kalmıştır. En azından ben, bir entelektüel olarak bu mantığa sığmayan ikilikten rahatsızım ve kendimi her ne kadar henüz evrensel bir geçerliliğe ulaşmış görmesem de en azından geçmiş ikiliğin sınırlarını açık bir şekilde aşmış olan bir cevap için çalışmak zorunda hissediyorum.

Bu ayrılıktan doğan rahatsızlığa gösterilebilecek diğer bir tepki de entelektüel düzeyde değil, bilakis pratik düzeydedir. Burada bir çözüm aramak demek, şu an ki iki kutupluluk gerçeğine hakkını verecek olan yeni bir entelektüel cevabı bularak bir çözüm aramak değildir. Aksine, içinde bu ikiliğin birbirine benzer bir biçimde birbirinin yerine geçeceği yeni bir durumu yaratmaya çaba göstererek mümkün olur. Müslüman kesimince bu, ahlaki görev biçiminde ortaya çıkar. İslam dini yeryüzünde üç ya da dört büyük misyoner akımdan biridir.² Zira baştanbaşa İslam Tarihi, “evet” ve “hayır” cevaplarını benimseyenlerce ikiye bölünen bir dünyayı kabul etmek istemeyen, bu nedenle de “evet” demeye gönülsüz olanları “evet” demeye ikna etmeye çalışan bir tarihtir. Diğer taraftan bu “evet” cevabını boşa çıkarmayı hedefleyen bir karşı misyon da vardı. Geçmişte bu boşa çıkarma düşüncesi hem batılı laikler hem de Hıristiyanlarca yaygın bir fikirdi. Onlar, Kur’an’ın Tanrı’nın sözü olduğu düşüncesine karşı çıkarak İsa’nın, Tanrı’nın sözü olduğunu kabul ettiler.

Bu noktaya daha sonra döneriz. Şu an ben, bu entelektüel problemin bu misyonerlik düşüncesi içinde çözülemeyeceği kanaatindeyim. Her iki taraf içinde mevcut durum çok radikal bir

² William Muir, *The Life of Mohammed from Original Sources*, T.H.Weir, ed., Edinburgh: John Grant, 1912, s. Xxviii,

biçimde değişmeli ve soru artık daha uzun bir şekilde devam etmemelidir.

Kaç kişinin geleneksel anlayıştan daha çok kapsayıcı, tutarlı ve birleştirici teorik bir cevabı oluşturma konusunda benim entelektüel duygumu paylaşacağını bilmiyorum. Tamamen bundan başka zaten desteklenmesi gereken belli çağdaş tarihi düşünceler mevcuttur. Tüm bunlar biz beğensek de beğenmesek de yeni soru ve cevap analizlerinin aslında geliştirildiğine işarettir. Bu düşünceler doğrudan yukarıda bahsettiğim noktalarla alakalıdır. İki grup arasındaki tecrit etme düşüncesi, birbirine karışma ve diğeri hakkında yeterince bilgi sahibi olmaması da daima uyanık olmasına müsaade etmektedir.

Ben, her iki kesimin cevabının da hâlihazırda yürürlükte olduğunu iddia ediyorum. Bu onların kendi öncülleri ve kendi gruplarının sınırları içinde doğrudur. Bu durumu daha doğru bir ifadeyle anlatmak istersek, bu iki grup arasındaki birbirlerine karşı olan bu tutum devam ettiği sürece her bir grup kendi düşünce eksenini içerisinde geçerliliğini sürdürmüştür. Ancak şu an bunlar arasındaki tecridin (izolasyonun) kaybolmaya başlamasıyla birlikte, gerek pragmatik gerekse teorik olarak bu cevapların yetersizliği ortaya çıkmaktadır.

Öncelikle batılı oryantalist ilim adamları tarafından dikkatli bir şekilde ortaya konan “hayır” cevabını ele alalım. Söylediğimiz gibi bu “hayır” cevabı sorumuza “evet” diyenler arasında geliştiği günden bugüne Müslüman toplumunun dini yaşamları hakkındaki gerçekleri dışta bırakarak Kur'an hakkındaki tüm gerçekleri bizzat hesap ederek ortaya konmuştur. Kur'an üzerine araştırma yapan batılı ilmi, Kur'an-ı yedinci yüzyıla ait bir Arap dokümanı olarak görmüş ve onu kabaca analiz edip açıklamıştır. Yine bu batılı oryantalist ilim anlayışı, hiçbir zaman Kur'an-ı imanlı kimselerin inançlarının daimi bir besin kaynağı olan çağdaş ve edebi bir kitap olarak; sekizinci, on ikinci hatta yirminci yüzyıla ait bir doküman olarak görmemiş ve yorumlamamıştır. Öyle ki bu ilim, Kur'an-ı edebi bir doküman olarak araştırmış ve anlamış, ancak onu dinî bir doküman olarak (Sadık bir Müslüman için sonsuzun sadece

düşünülmediği aynı zamanda gerçekten var olduğu, zamanın içinde olduğu, onu kendi tarihsel çevresinden yukarı kaldırıp ona kendini tanıtan ve sadece teoride değil, aynı zamanda pratikte yaşam verici ve yaşamın kendisi olduğunu) anlamaya çalışmamıştır. (s. 295) Acaba Kur'an Batı şüpheciliğinin anladığı manaya nasıl ulaşmıştır. Yine Kur'an yüzyıllar boyunca Müslümanların inancına uygun olarak sürekli faal olan toplumsal dini yaşamın gerçek hayat verici kaynağı olma boyutuna nasıl ulaşmıştır?

Müslümanlar hakkında bu son anlattığımız şeyler iyice bilindikçe ve imanlı insanlar olan Müslümanlarla birlikte yaşayıp onları anlamaya başladıkça, İslam Tarihinin sadece dış olgular içinde gelişmediğini aynı zamanda onun içinde Tanrı'nın kendileriyle her daim beraber olduğunu ve buna karşılık yaşam tarzlarını Tanrı'nın istediği şekilde ona kulluk ederek gerçekleştirmek isteyenlerin de tarihi olduğunu anlamamız gerekir. Batının geleneksel cevabı söz konusu fenomenin sadece belli bir yönünü açıklamaktadır. Bu gerçek gidebileceği noktaya kadar doğrudur fakat ulaşamadığı seviyelerde ise iyice açığa çıkmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bilimsel araştırma her zaman için hipotezlerini değiştirmeye hazır bir konumdadır ve şu bir gerçektir ki gayr-i Müslim batı, şu anda "hayır" cevabını yumuşatmaya, hatta geri çekmeye başlamıştır. Harvard Üniversitesinde görev yapan Batılı İslam araştırmacılarının en kıdemlisi, Arapça Profesörü Sir Hamilton Gibb'in son makalesindeki şu açık ifadeyi örnek olarak verebiliriz: "Şahsen ben, vahiy (revelation) terimini Muhammed'in şahsi tecrübesinin ifadesi olarak tereddütsüz kabul ederim. Fakat bununla beraber diğer monist dinler gibi İslamın da bilhassa içerdiği vahiy kavramlarının artık makullüğü kalmamış, Ortaçağ'a ait ifadelerle dile getirilmesi açısından baştanbaşa bir yeniden yorum zaruriyetiyle karşı karşıyadır."³

³ Hamilton A.R. Gibb, 'Pre-Islamic Monotheism in Arabia', *Harvard Theological Review* 55 (1962): 269.

Benzer şekilde Kenneth Cragg gibi bir Hıristiyan teolog da artık Kur'an'ı teolojik olarak reddedecek şekilde cevap vermiyor.⁴ Öyle ki, bir sonraki araştırmacı nesil Müslümanların geleneksel cevabını kabul etmeyerek gayr-i Müslimlerin geleneksel cevaplarının da çok ötesine gidecektir. Kuşkusuz bu neslin vereceği cevap henüz belli değildir. Bu nedenle gayr-i Müslim bir İslam araştırmacısının ilk önce tartıştığımız soruyu sormakla meşgul olacağını iddia etmek çok fazla hayalcilik olmasa gerek. Zira bu kişi şu anda bir araştırmacının ortasındadır ve yakın bir gelecekte araştırmacının ortasında kendini düşünerek yeni bir cevap için ne basitçe “evet” ne de basitçe “hayır” demeyecek; fakat biraz daha hassas, ince, karmaşık, kesin olmayan ve iyice içine nüfuz edilmiş bir şekilde cevap verecektir.

Benzer düşünceler Müslüman dünyasındaki geleneksel “evet” cevabını benimseyen kesim için de geçerlidir. Zira bu cevap, çok fazla işlerlik kazanmış ve zengin bir şekilde değerli, verimli ve yaratıcılığını ortaya koymuş ve kendini doğrulamıştır. Ancak bu cevap kendi mantığı içinde işlerlik kazanmış ve diğerlerinden büyük oranda soyutlanmış bir toplumdaki kendisini doğrulamıştır. Tıpkı “hayır” cevabının doyurucu bir şekilde Kur'an'ın kendisini açıklamaya çalıştığı gibi “evet” cevabının neden olduğu gerçekler açıklanmıyor, bu nedenle Müslümanların “evet” cevabı, aksine gerçekler karşısında Kur'an'ın kendisiyle gerçeklerin üstesinden gelinmesi gereken bir şey olarak anlaşılıyor, fakat bu durum “hayırcıların” ortaya koydukları gerçeklerin üstesinden gelemiyor. Müslümanların müspet cevabı ya da toplumun geliştirdiği cevabın hassasiyeti sayesinde toplumda ortaya çıkan meselelerin üstesinden gelinmiştir. Fakat günümüzde Kur'an üzerine araştırma yapan batılı ilimlerin yeni tarihsel verileri işleme tarzı bizzat ortaya koymaktadır ki mesela, sadece bu sorunların örtüsü kaldırılmıyor, aynı zamanda Müslümanlarca da kullanılabilir bir duruma

⁴ Bkz. Örneğin, *The Call of Minaret*, New York: Oxford University Press, 1956 ve *Sandals et the Mosque*, London: S.C.M. New York: Oxford University Press, 1959.

getiriliyor. Zira, harici şüphecî tarihsel tenkitçiliğin ortaya koyduğu bilgiler, yeni oluşumlar, geleneksel “evet” cevabını kendi geleneksel formu içerisinde yetersiz bir cevap olarak görmektedir.

Şu ana kadar ki durum, ardında yatan politik sebeplerden dolayı son derece karmaşıktır: öyle ki batı ilmi, cevabında ısrarcı olmuş ve Müslümanları kötülemiştir. Müslümanlar da bu ilmi anlayışı batı emperyalizminin bir aracı, Müslümanların imanını bozmak için hassasiyetle düşünülmüş art niyetli bir organizasyon olarak görmüşlerdir. Nitekim batı emperyalizminin neredeyse kırbaçlanmaya değmeyecek kadar ölmek üzere olan bir at olduğunu hissedenler bile yeni ortaya çıkacak şeylerden muaftırlar. Çünkü bu gayr-i Müslimlere ait ilim, bugünlerde sadece imansız batı tarafından değil, aynı zamanda Hindistan’daki Hindular, Japonya’daki Budistler ve hatta belli derecede yeni Müslüman nesillerin bizzat kendileri tarafından da dikkate alınmaktadır. Tecrit etme (İzolasyon), prensipte kaybolmaya yüz tutmuş hatta kaybolmuştur. Artık diğerleri gibi Müslümanlar da şu andan itibaren kendi yaşamlarını hatta dini yaşamlarını bir dünya toplumunun katılımcı bir üyesi olarak yaşayacaklardır.

Kur’an’ın insan ürünü olduğu önermesine anlam veren tarihsel gerçekler, artık Müslümanlar tarafından reddedilemeyeceği gibi Kur’an’ın inananlar için bir kurtuluş, Tanrı’nın kudreti ve ilahi bir sözü olduğu önermesine anlam veren tarihsel gerçekler de gayr-i Müslim araştırmacılar tarafından inkâr edilemeyecektir.

Aradaki bu kopukluğun son alametlerinden biri de batılı ve Müslüman araştırmacıların bu konuları ele almak üzere zaman zaman düzenledikleri yeni katılımcı akademik organizasyonlardır. Zira bu amaç doğrultusunda İslam hakkında bir açıklama yapacak Batılı bir araştırmacı bunu Müslüman araştırmacılar huzurunda, yine İslam hakkında bir araştırma yapacak bir Müslüman araştırmacı da yine bu malum soruya basitçe “evet” cevabını vermeyen kimseler huzurunda yapmaktadır.

Müslüman dünyasının çoğu, dış iddiaların hücumları ve tehditleri olarak gördükleri şeylere karşı bir savunma pozisyonu

almalarına rağmen, bu konuya ait en akıllı ve dürüst ruhlu kimselerin bizzat kendi toplumu içindeki samimiyetleri gerek kendi geleneklerindeki aşkın unsurlara eşit yer verecek ve gerekse ufukları global, tarihi anlayışları realist olanlara da manalı ve ikna edici olarak yeni bir cevap arayışı içinde olacaktır. Modernist bir Pakistanlının ortaya koymuş olduğu bir araştırmada da klasik İslami terminoloji içinde bizim sorumuza keskin zihinli kimselerin verdiği cevaplar, o kadar da basit ve safça değildir.⁵ Bir arkadaşım, bir zamanlar bana hanımının Kur'an'ın Muhammed'e Levhi Mahfuz'dan hacmi belli bir kitap olarak inmediğini öğrendiğinde ürktüğünü söyledi. Yine başka bir zamanda bir arkadaşım bana tıpkı Mesih'in Handel'e açıklandığı gibi Kur'an'da Tanrı tarafından Muhammed'e yapılan bir açıklama ve bir söz dedi.

Bir başka deyişle İslam Dünyası artık, bu soruya daha hassas, daha tarihi, geleneksel "hayır" ve "evet" cevaplarından daha kompleks bir cevap arayışı içine girmeye başlamaktadır.

Her iki geleneksel grubun daha şümüllü bir cevap arayışı içinde olduğu bu yeni konunun önemi ise, büyük bir potansiyel yeniliğe haiz olarak her iki grubun da birbirlerine ait kitaplar üzerinde düşünme ve araştırma yapmaya başladığı yeni bir anlayışın ortaya çıkmasıdır. (s. 298)

Muhtemelen ben, bilgi birliğine ve insanlığın birliğine ciddi olarak inandığım için hem Müslümanları hem de gayr-i Müslimleri tatmin edecek cevabın gelecekte tek bir cevap olacağını düşünüyorum. Bunun hem Hıristiyan teolojisi hem de İslam teolojisi için çok önemli radikal bir durum olduğunun bilincindeyim. Fakat bunun radikal olması beni rahatsız etmiyor. Çünkü ben, tam bir inançla yirmi ve yirmi birinci yüzyıllarda insanlığın dini tarihinin çok büyük yeni bir değişim süreci içine gireceğine inanmaktayım. Zira Hıristiyan teolojisinin bu soruyu ele

⁵ F. Rahman, *Prophecy in Islam: Philosophy and orthodoxy*, London and New York: Allen&Unwin, 1958.

almak ve buna yeni bir cevap aramak zorunda kalması da hem bir aydınlanmanın hem de sadece Hıristiyan yaşamı için değil, Müslüman yaşamı içinde gelişen bir yenileşmenin göstergesidir. Aynı şekilde prensipte sorumuza gerçekten bir Hıristiyan için yeterli bir şekilde nasıl cevap verileceğini bilmiyorum, keza eşzamanlı olarak Müslümanlar için bu cevap yeterli olacak mı ve eğer bu mümkünse her iki gruba ait bir din tarihinin olması ne kadar tuhaf!

Ben, Hıristiyan ve Müslümanların aralarındaki farklılığa son vereceklerini söylemek istemiyorum. Onlar, ahlaken farklı cevapları seçseler bile ilmi olarak anlayışlarının birbirine yaklaşması gerektiğini ileri sürüyorum. Evrene gösterilen tepki mevcut dini cevap herhalde kişisel ya da bir grup macerası olarak devam edebilir. Fakat diğer taraftan teori ve bunları evrenselleştirmek, birer entelektüel olan bizlerin görevidir.

Ben, muhtelif vesilelerle karşılaştırmalı din çalışmalarının görevinin, aynı zamanda birden çok gelenek için geçerli olacak formüller üretmek olduğunu başka yerlerde de dile getirmişt看. Bu görüşüm pek hoş karşılanmasa da şu andan itibaren Hıristiyan teologlarının profesyonel olarak İslam Teolojisinin merkezi bir konusu üzerinde çalışacak olmaları gerçeği, benim bu görüşümü sadece teyit etmeyecek, aynı zamanda ona canlılık kazandıracak ve insanoğlunun din gelişimindeki yeni bir çağa öncülük edecektir.

(Pasajda bu yeniçağın doğuşunun Hıristiyan ve Müslüman misyonerlerinin gelecekte canını sıkkan başka türlü bir soruyla ilgili olduğu önerisinin bir kenara bırakılmasına müsaade edilebilir.) (s.299)

Tüm insanların zihninde bu çalışma boyunca açmaya sormaya çalıştığımız cevabı henüz bilinmeyen; fakat bulunması gereken benzer soruların mevcut olduğu sorunun kendisi basit olmasa da artık anlaşılması gereken bir dünyada yaşıyoruz.⁶ Zira bu noktada

⁶ Belki de şunu ilave etmek gereksiz (Ümit ediyorum bu nokta açıkçası baştanbaşa ima eder) bu tüm tartışmanın muhtemelen, yeri değiştirilebilir. Hıristiyan terminolojisi

minimum düzeyde de olsa bizim henüz, Tanrı'nın bugüne kadar insanlarla konuşmuş olduğu ve bugün de konuşmaya devam ettiği tüm usulleri tam olarak bilmediğimiz de iddia edilebilecektir. (s. 300)

içerisinde Hindu ya da Budist konularla paralellik kurularak yapılabilir. Kur'an üzerindeki Batılı/Müslüman ayrılık düşüncesi en azından prensipte Hıristiyan pozisyonunda Seküler/Hıristiyan ayrılığına uygulanabilir. Ben, böyle bir sorunun yani İsa'nın Tanrı sözü, Onun oğlu, cisimleşmiş vahiy, Tanrı'nın kendisi ve O'nun yerine geçtiği türünden düşüncelerle ilgili olarak genel bir "evet" ve "hayır" cevabının ideal olarak sorulması gerektiğini düşünüyorum. Soru önemli, kaderi belirleyici ve şimdiye kadar değişmeden duruyor. Ancak cevap, ne çok basit ne de çok fazla kişiseldir.

